

MEMORIJAL PRVE JUGOSLOVENSKE UMETNIČKE IZLOŽBE

1904.

Prvaja jugoslovenska umetnička izložba, organizovana u Beogradu 1904. godine, neсумњиво predstavlja izuzetan dogadaj u kulturnoj istoriji naših naroda. Velika po formatu, značajna po dostignućima — posebno mlađe generacije — označila je simboličnu prekretnicu na početku XX veka. Onu prekretnicu koja će s jedne strane ubrzati proces nacionalnog oslobođenja, političke i kulturne integracije, a s druge pridonet da se naši umetnici definitivno oslobođe konzervativnog nasleda i odlučnije okrenu ka savremenom interesovanju za likovne probleme. Zamišljena kao jedna od pratećih manifestacija povodom proslave stogodišnjice prvog srpskog ustanka, ona je po dalekosežnim posledicama prevazišla prvobitne zamisli svojih organizatora.

Ideja o jednoj ovakvoj izložbi znatno je starija od trenutka u kom je nastala i posredno se nadovezuje na maštanja Đure Daničića, Ljudevita Gaja ili Jurja Strossmajera. Međutim, svoju konkretnu podlogu dobila je u predlogu koji je dr Mijoje Vasić izneo u aprilskom broju beogradskog Štampere. Od tog trenutka, pa do realizacije u septembru iste godine, proteklo je samo pet meseci, za koje vreme je obavljen obiman i prilično komplikovan posao organizacije. Beogradska Velikoškolska omladina formirala je centralni odbor u Beogradu, dopunjeno kasnije — na zahtev Hrvata i Slovenaca — izvesnim brojem umetnika i kulturnih radnika, koji su mladežkom žaru i entuzijazmu dodali neophodno iskustvo i mudrost. Odgovarajući odbori u Zagrebu, Ljubljani i Sofiji sa istim su oduševljenjem prihvatali poslove lokalne organizacije oko pozivanja umetnika, prikupljanja i odabiranja umetničkih dela. Pri tom je u veoma kratkom roku trebalo savladati mnogobrojne teškoće: obezbediti potrebnu podršku i finansijska sredstva, prikupiti radove iz nekoliko država ili izglediti otpor starijih umetnika Ljubljane i Zagreba da se organizacija prepusti isključivo omladini. Međutim, smetnji je bilo i druge vrste. Uprava Velike škole npr. odugovlačila je sa dozvolom za korišćenje prostorija, a državna štamparija je kasnila sa štampanjem srećaka i plakata. Najzad, ceremonija krunisanja pomerena je od 6. augusta na 7. septembra, dakle u vreme održavanja kongresa omladine i otvaranja izložbe. To je izazvalo naknadno negodovanje Bugara, koji su pristali da uveličaju stogodišnjicu ustanka, ali ne i krunisanje srpskog kralja. Upravo, dok su Hrvati i Slovenci zahtevali što zvaničniju i svečaniju formu, Bugari su tražili da se sve odvija u krilu omladinske organizacije. Ipak, zahvaljujući u prvom redu entuzijazmu i istrajnosti omladine, sve je rešeno u korist ideje jugoslovenske kulturne zajednice. Izložbu je otvorio kralj 5. septembra 1904. godine, u petnaest odeljenja drugog sprata Velike škole u Beogradu.

Listajući danas brojne prikaze i diskusije u listovima i časopisima Beograda, Zagreba, Ljubljane i Sofije, odmah moramo konstatovati da je od samog početka prevagnuo umetnički aspekt izložbe, uz konstataciju da je kod gotovo svih autora bilo više simpatija, a manje kritičkog osvrta. Najiscrpni izveštaj dao je, svakako, Bogdan Popović, pišući o izložbi na 56 stranica u pet brojeva Srpskog književnog glasnika. Međutim, bez obzira na izvesne delikatne opaske ili uočavanje značenja slovenačkih impresionista, njegov je prikaz dosta konvencionalan i prati umetnike po nacionalnim grupama, izdvajajući skulpturu u posebno poglavje. Jedan drugi beogradski autor, Nadežda Petrović, pokušala je u Delu, jedina, da izlagče prikaze po nekim stilskim pripadnostima, nezavisno od njihove narodnosti. Nesumnjivo, pri tom je i ona podlegla autoritetu izvesnih imena, ali je veoma dobro ukazala na nosioce savremenih tendencija.

Dijapazon tehnika i motiva na izložbi bio je veoma širok, a kretao se od uglađenog akademskog virtuoze do slobodnih namaza boje Ažbeovih daka, odnosno od monumentalnih istorijskih kompozicija do Žetve Nadežde Petrović. Kao celina, Hrvati su se isticali svojom jedinstvenom školom i tradicijom, pri čemu su akademiske studije aktova i dekorativna secesionistička nota u radovima Bukovca, Čikoša pl. Stojadinovića ili Celestina Medovića ostavljali znatno jači utisak na savremenike nego impresionistički nagoveštaji slikara Save i Orljave Ferde Kovačevića ili marine Klemensa Crnčića. Zato je već kod Slovenaca evidentna razlika između starije generacije vaspitane u duhu bečkog akademizma i pripadnika grupe Sava, koja je okupila pristalice modernih impresionističkih shvatanja. Te su razlike još upadljivije u srpskom delu izložbe, opravdano stavljonom na treće mesto, tako da ga možemo podeliti u tri grupe. U prvu, koja se držala akademskih formula, savremena kritika ubrajala je poređ Steve Todorovića i Uroša Predića i slabo zastupanog Đorda Krstića; drugu su sačinjavali predstavnici plenerističkog »modernog« načina slikanja Beta i Rista Vučanović, Marko Murat ili Paško

poštovanje kao vanredan kulturni dogadjaj i najveća likovna manifestacija koja je, uz izuzetak IV jugoslovenske iz 1912., ikada organizovana u Beogradu. Za same umetnike predstavljaljala je ogromno iskustvo i pokušaj da se odrede i postave u odnosu prema pojedinim umetničkim opredeljenjima, prema problemu jugoslovenskog karaktera naše umetnosti, gotovo bi se moglo reći, prema onim istim problemima koji su i danas aktuelni. Od dragocenih plodova, koje je ostavio ovaj jugoslovenski susret umetnika, moramo pomenuti neke najvažnije: osnivanje jugoslovenske La de, pojava I jugoslovenske umetničke kolonije, tradicionalno priređivanje izložbe, inicijativa Hrvata — posebno Đalskog — da se štampa Almanach, koji bi osim reprodukcija likovnih dela obuhvatio najbolje književne rade jugoslovenskih pisaca. Na kraju, manifestirajući na ovaj način jugoslovensku ideju, naši su umetnici prvi put istupili zajedno u odnosu prema ostaloj Evropi, stavljući tako do znanja da su predstavnici jedne jedinstvene kulturne zajednice.

Organizatori današnjeg Memorijala izvršili su, u odnosu prema izložbi iz 1904., neke opravdane izmene, koje su znatno podigle opšti nivo. Modifikacije je zahtevala već sama okolnost da nije moguće u potpunosti izvesti rekonstrukciju, zbog priličnog broja uništenih ili zagubljenih radova. Tako je, pre svega, izostavljeno nekoliko manje važnih imena, a zatim je učinjena selekcija samih eksponata. Najzad, gotovo od svakog autora dodato je poneko značajnije delo nastalo u epohi. Međutim, u tako dobijenoj antologiskoj smotri relacije između pojedinih nacionalnih grupa u priličnoj su meri izmenjene. Može se reći da su time najviše dobili Slovenci, jer je prisustvo najboljih radova Grohara, Jakopića, Jame i Sternena dalo poseban pečat čitavoj izložbi. Znatno je dobilo i srpsko odelenje kasnijim radovima grupe učenika: Milana Milovanovića, Đorda Mihajlovića i Natalije Cvetković. Uključivanjem njihovih pretežno impresionističkih radova, kao i foviističkih tretiranog Resnika Nadežde Petrović, gotovo da je nadoknaden odsustvo nekolicine mlađih, ali značajnih umetnika kao što su Borivoje Stevanović ili Kosta Miličević. Izmenama su, nesumnjivo, najviše oštećeni Hrvati. Bez obzira na moderniju shvatjanju u radovima Kovačevića, Vidovića i posebno Becića, odsustvo Račića i Kraljevića ostalo je nenadoknadio. Najzad, treba zadatak da su u poslednji čas izostali radovi bugarskih umetnika.

U svakom slučaju, izložba koju danas imamo prilike da vidimo može duboko da impresionira, naročito kao celina. Njen osnovni šarm nalazi se u jasno izraženom odnosu između starije i mlađe generacije, koje su uporedo stvarale: prva, završavajući poglavje idealističkih akademskih koncepcija u nas, a druga postavljajući temelje novoj, modernoj umetnosti, koja i danas traje. Jer, u suštini, to je bila epoha avangarde koja je obavila sve pripreme, završila sva istraživanja, kako bi se naši umetnici između dva rata bez zakašnjenja uključili u najsavremenije tokove.

STANISLAV ŽIVKOVIC

Vladimir Becić: Akt djevojčice

Vučetić, a umetnička omladina na školovanju bila je šasvim izdvojena. Najzad, najmlada umetnička nacija — Bugari, bila je zastupana radovima različite vrednosti, uglavnom pod minhenskim uticajem, odnosno utjecajem ruskog slikarstva.

Što se tiče pojedinaca, dva umetnika su se znatno izdavajala: Paja Jovanović i Vlaho Bukovac. Naročito ovaj prvi, čija je Svatba cara Dušana sa Aleksandrom, sestrom bugarskog cara, ocenjena kao najviše tehničko i umetničko dostignuće i predstavljaljala simbol trenutka, dok je Gustav Čak i za Nadeždu »najljepša slika na izložbi«. Nešto manje laskave, ali takođe izvan kategorija, bile su i ocene Bukovčevih radova. Internacionali ugled ovih dvaju majstora imao je pri tom dosta udela, ali je činjenica da su u pitanju značajni slikari svog vremena, uistinu ponos svojih naroda. Pored ove dvojice, Ferdo Vesel je svojim slikama oduševljavao savremenike kao pravi zastupnik modernog slikarstva, dok je od Bugara najzapaženiji bio pejzažista Vješin.

U senci ovih umetnika ostali su oni pojedinci čije će delo označiti epohu u razvoju moderne umetnosti pojedinih nacionalnosti: Ivan Meštrović i Vladimir Becić kod Hrvata, Nadežda Petrović i Milan Milovanović kod Srba, Grohar, Jakopić i Jrama kod Slovenaca ili Nikola Mihailov kod Bugara. Ipak, treba reći da su jeretička platna članova grupe Sava svojim originalnim izrazom skrenula na sebe pažnju ozbiljnih kritičara.

Realan uspeh i višestruko značenje Prve jugoslovenske umetničke izložbe, ako ih ocenjujemo iz udaljenosti od šest decenija, daleko prevazilaze slabosti, kao što su: slab likovni kvalitet u proseku ili katalog bez osnovnih podataka o izloženim eksponatima. Sa svojih deset hiljada posebilaca, preko dve hiljade prodanih kataloga i 133 otkupljena rada, ona i danas uliva